

MOLNÁR JÓZSEF:

I. U B Y M A R G I T

(Pályaképvázlat)

Harminckét évvel ezelőtt, a *Boldog ember* kötetkiadásával egy esztendőben jelent meg *A parasztélet rendje* című néprajzi monográfia, amelyről *Illyés Gyula* a Nyugat ázévi áprilisi számában így írt: „*Luby Margit* érdeklődését nem a politika keltette fel a nép iránt; megfigyeléseit oly időben kezdte, amidőn még híre sem volt a mai jelszavaknak. Tárgyilagos, tudományos célzatú könyve tehát ártatlan abban, hogy megjelenésével így kapóra jött, hogy esetleg olyan visszhangot ver fel, melyet hasonló művek ezideig nem vertek fel, melyet különben megérdemel. Hosszú évek türelmes munkája fekszik ebben a könyvben. Mind a kétszázharminc oldala egy-egy sikeres leszállás abba az ismeretlen bányába, aminek a népleket nevezik... Szóval ethnográfiai leírás, de sietek már itt megjegyezni, hogy tudományossága mellett is oly eleven nyelvezetű leírás, mely inkább naplóhoz teszi hasonlónvá. *Luby Margit* jó megfigyelő, de jó elbeszélő is, bátran mondhatom, hogy született epikus. Íráskészségének köszönheti, hogy soha a tudomány színvonalából nemigen enged, műve a legjobb értelemben népszerű, irodalmi olvasmánynak is élvezetes, azért is tartom fontosnak, hogy ehelyütt az irodalmi alkotások sorában emlékezzem meg róla.” (Nyugat, 1935. I. 336—337. l.)

Sok mai olvasó kérdezheti: ki az az 1935-ben hirtelen feltűnt író, akiről *Illyés Gyula*n kívül a korabeli sajtó is annyi elismeréssel írt, és akiről három évtizeddel később a *Nők Lapja* is nagy képes riportot készített 80. születésnapja alkalmából, — ha a cikk kissé elkésve jelent is meg (*Nők Lapja*, 1966. ápr. 2).

Luby Margit a *Színek és évek* tájairól és világából indult s Szatmár megyében, a Túr és a Tisza összetalálkozásánál fekvő Nagyarban született 1885. november 13-án. Ott, ahol 1846 nyarán *Petőfi* állt meg „nyári napnak alkonyulatánál” s a nagy-apa, *Luby Zsigmond* vendégeként élte át *A Tisza* c. költemény csodálatos természet-élményét, s akinek emlékkönyvébe írta be a *Dalaim* c. költeményét.

Gyermekkorra a nagy árkuspapírra írt *Petőfi* levelek családi körben esténként felolvasott, nőtető élményeihez kapcsolódik, ahol a rokon *Kölcsey Ferenc* örökségként élő jelszó: „Szeresd a hazát...” Az apa: *Luby Géza*, *Hermann Ottó* barátja, 48-as függetlenségi országgyűlési képviselő, kitartóan és következetesen *Kossuth* köztársasági elveit hirdeti és azokhoz haláláig hűségesen ragaszkodik. A családban elevenen éltek a *Rákóczi*-kor hagyományai, s a serdülő leány nagy irodalmi műveltségéhez a gyökeret *Bethlen Miklós*, *Kemény János*, *Borsos Tamás*, *Mikes Kelemen* önéletrírásaiban keresi. A szatmári zárdában ugyanazokon az élményeken keresztül jut el társadalmi osztálya bírálatához, mint a nála öt évvel idősebb *Kaffka Margit*, — akiről kifogyhatatlan emlékei a mai napig kísérik. Mint fiatal szatmári tanár az új, nyugatos irodalomnak lelkes híve, s társaságban ezeknek az eszméknek hirdetője és védelmezője. Mikor *Ady Endre* 1913-ban Szatmárnémetibe látogat, feledhetetlen délutánt töltenek el baráti társaságban.

Luby Margit szakít családjá nőtagjainak évszázados hagyományaival: kiskorától kezdve önálló, munkás életet: független, egyenrangú életet akar élni, — mint a Kaffka-regény harmadik generációjának tagjai.

Kitárul előtte a világ, amikor 1904-ben tanítónői oklevelet szerez a budapesti II. kerületi állami tanítóképzőben. A pedagógus munkakör felkelti ambícióját, birtokba akarja venni a teljes tudást, s 1907-ben a polgári iskolai tanításra képesítő oklevelet is megszerzi a magyar—történelem—földrajz szakcsoportból. Ugyanebben az évben megkezdí felsőbb leányiskolai tanári munkáját a szatmári leányiskolában. Egy évtizedig működik itt, amikor két évi fizetés nélküli szabadság alatt a budapesti egyetemen megszerzi a tanítóképzőintézeti tanári képesítést is. 1919. június 13-án, a tanácskormány nevében Ballagi Aladár és Finácz Ernő írja alá oklevelét. Az ellenforradalom uralomra jutása után azonban meg kell ismételnie december 1-én a vizsgát, hogy állami állást kaphasson.

Előbb a felső kereskedelmi iskolák ügyeivel foglalkozó előadó a minisztériumban, majd 1923 őszétől az Erzsébet Nőiskola (ma: Teleki Blanka gimnázium) tanárképző gyakorló iskolájában tanít; öt évvel később más-más szervezésű tanügyigazgatási központokban dolgozik, s 1943-ban megy nyugdíjba igazgatói címmel. A negyven évi szolgálat közben és után is a tudományos munkának szenteli erejét — mind a mai napig, csendes, budai lakásában.

Gyermekkori, szatmári falvakban szerzett élményei, közvetlen kapcsolata a falu népével irányítja figyelmét a néprajzi és néprnyelvi kutúra felé, majd *Solymossy Sándor* biztatására elmélyedő, szorgalmas tudományos kutatója lesz a nép életének. Gyűjtése alapján az első közlései 1927-ben jelennek meg az *Ethnográfiában* (*Népdalok Szatmár megyéből* 38. k. 262—63; *Babonás történetek* 38:206—208; *Régi sírfeliratok Szatmárcsekéről* 38:205, és a *Néprajzi Értesítőben* (pl. *A guba kikészítésmódja és a gubásmesterség* 19. évf. 144—154.) 1928-ban a *Magyar Nyelvőrben* folytatja közléseit (*A kender feldolgozása a Szatmár megyei Tunyogon és Csekében* 24 évf. 217—230); állandó munkatársa lesz az *Ethnográfának* (*Babonás történetek* 39:48—52; *Táltosokról és lidércekről* 39:117—119; *Rontó babonák* 39:200—204; *Nagygéci lakodalom* 41:128—129; *Kisdedre vonatkozó babonák* 41:125) stb. Minden közlése tele van a néprnyelv helyszínen gyűjtött gazdag szókincsével, hagyományos, addig fel nem jegyzett fordulataival, s a néprnyelv tanulmányozójának gazdag anyagot bocsát rendelkezésére. Jó példa erre *Szavak, mondások Szatmár megyei községekből* (*Magyar Nyelv* 27:328—330); *A pásztoréletről* (*Magyar Nyelvőr* 66:32—36), meg *A kalapos mesterség szókincséről* (*Magyar Nyelvőr* 73:363—70) írt cikkei.

1933-ban a Magyar Néprajzi Társaságban tartott előadása kelti fel tudományos munkája iránt az érdeklődést, amelyben két Szatmár megyei falunak (Tunyog és Matolcs) illemtanával foglalkozik. Az *Újság* című napilap így kommentálta előadását: „Amit hallottunk, gyönyörködtető példája annak, hogy mit és hogyan lehet erről a tárgyról írni. Előadásának ez volt a bevezető gondolata: a paraszt megértőbb, mint az úr. A paraszt tudja, hogy az úrnak más a rendtartása, de az úr nem tudja, hogy a parasztnak van rendtartása.” (1933. okt. 23.)

A *parasztélet rendje* című kötet anyaga így kerül a széleskörű érdeklődés középpontjába. *Solymossy Sándor* ír róla lektori véleményt, s ő az első tudományos alaposságú értékelője Luby Margit hagyománymentő kutatásainak. „Tunyog és Matolcs népének felett becses téma néprajzi szempontból. Az Ecsedi láp és a felsőtiszai Szernye mocsár közé ékelődve többet tartott meg a mindennütt pusztuló hagyományokból, mint falvaink legtöbbje. A szerző mint folklóre-gyűjtő, e munkára igen alkalmas egyéniség. Luby Margit érdeklődése, fáradságot nem ismerő kutatásai szinte belső kényszerből: a népiség iránt érzett nagy szeretetéből fakadnak... A ha-

talmas gyűjteménynek általános népismereti szempontból van egyéb jelentősége is. *Ez az összeállítás még nálunk az egyetlen, mely két szomszédos falu néprajzilag értékes, összes életmozzanatait monografikus teljességgel kimeríti.* Első vállalkozás arra, hogy szemléletes összképet adjon két rokon falu belső életéről. Egészen új felfedezés stúdiumunkban az a sorozatos közlés, amely a nép illemtanát foglalja magában. Eddig a népelet e lényeges és igen jellemző elemét a gyűjtők közül senki figyelemre nem méltatta, pedig mint a néplélek közvetlen kivetítése, ethnográfiai szempontból a legtanulságosabb jelenségek egyike.”

A monográfia Szatmár megye támogatásával, a szerző költségén jelent meg, s utána a napi sajtó és a szaklapok is a legnagyobb elismeréssel írtak róla.

Juhász Géza a Tiszántúli Figyelőben így írt: „Ez a munka kitűnő, anélkül, hogy szerzője írói vagy tudósi babérokra vágynék... Nem író, mégis sodró érdekessége van, könyve csupa levegős rajz, kitapintható plasztika, alak-megelevenítő erő, nyelvi jóíz. Nem tudós, de hány szakember adhatna hálát az Istennek, ha ennyi gyűjtőszimant, lényeglátása, önfegyelme, elrendező képessége volna. A falu mintha szemünk látárára merülne napfényre az észrenemvadás mély vizei alól, nem valami elvont látomásként, hanem csupa elevenen csoportosított anekdotákban. Egy-egy bekezdésbe annyi kis paraszt-tragédiát és komédiát belepréssel, hogy témaszegény novellis.ák évekig élélhetnek a morzsáiból. — Modortalan korunkban talán csak nőnek juthatott eszébe, hogy a falut is az illendőség szempontján át vizsgálja meg. Teljesen újszerű szempont, épp a parasztra vonatkozóan, — de milyen termékenynek bizonyult: elfér mögötte a falu egész élete, urak és parasztlak, cigányok, zsidók érintkezésmódjai, köszönés, vendégeskedés, bál, verekedés, szerelem, házasság, születés, halál, étkezés, öltözködés. Örülnünk kell, hogy éppen nő vállalkozott erre a munkára: sok olyan kérdésre csalogat elő őszinte vallomást a nőkből, amely a férfiaknak talán eszébe sem jutott volna, hogy választ kapnak rá... Közül többek közt egy venerés románót. Verizmus, sőt dadaizmus után vagyunk, mégis, ha hozzá mer nyúlni efféle tárgyhoz a műköltő, tud-e olyan tiszta hatást kelteni vele, mint a nép, amelynek alakító ereje, úgy látszik, az élet minden realitásával győzelmesen megbirkózik?”

Szombatfalvy György, Ortutay Gyula, Erdős Jenő s még sokan, nagy elismeréssel szólnak a műről, s annak népismereti jelentőségéről. *Beke Odön* a Magyar Nyelvőrben rátapint Luby Margit tudós munkáján túl annak művészi megformáló erejére: „Valósággal fölvonulnak előttünk a húsból-vérből való emberek, s intim ismerőssé válnak a nevükön is megnevezett személyek. S ezt úgy éri el a szerző, hogy nem pusztá leírást ad, hanem maguk a szereplő személyek beszélnek az ő izes szatmári nyelvükön. Ebben valóságos mester, hisz maga is erre a vidékre való, s könyve valóban úgy olvastatja magát, mint egy érdekes regény. Annyira összeolvad a szerző a művével, hogy nem könnyű megállapítani: személyei oly jóízű elbeszélők-e, vagy maga oly tehetséges író. Sok helyen mintha Tamási Áron székely, vagy Kodolányi János ormánysági parasztjait hallanók. *Ennek a könyvnek iskolát kell csinálni, mintául kell szolgálni a néprajzi gyűjtés és földolgozás terén.* De a néprajzon kívül a nyelvtudomány is hálás lesz a szerzőnek, mert a mű telistele van népies szó-lásokkal, közmondásokkal, tájszavakkal. Lépten-nyomon érezzük, hogy a néprajz és nyelvtudomány mennyire egymásra utalt két tudomány. Tájszavakat nem lehet gyűjteni a nép életének ismerete nélkül, s néprajzi kutatás nem lehet el néprajzi tanulmányok nélkül.”

Ma már tudjuk, hogy *Móricz Zsigmond* munkássága bátorította Luby Margitot a tudományos búvárlásra, s műve tudományos jelentősége beletartozik az új nép-ismereti munkába, amely nagy írókat és művészeket állított a népköltészet és a népi folklór búvárlói közé. *Csüry Bálint* Szamosháti Szótára (1935—36) ugyanennek a

tájnak és vidéknek nagyszerű nyelvi monográfiája, amelyben a nyelvtudomány és a néprajz a legszorosabb kapcsolatban van.

Illyés Gyula már a Nyugatban utalt „visszhangot” verő jelentőségére, s három évtized távlatából látjuk azt a sort is, amely a *Puszták népe* (1937) és a Magyarország felfedezése köteteivel (*Féja Géza: Viharsarok* c. művének megjelenésével indult meg!) egész akkori szemléletünket átformálta.

Luby Margit szinte *Arany János* 1860-ban meghirdetett feladat-kijelölésének megfelelően indult neki a nép megismerésének: „Járd be a hazát, keresd föl a népet pásztortüzénél és kunyhóiban, a sarlónál és lakomáin, a műhelyek és laktanyák pihenő óráiban, szóval mindenütt, hol az élet fáradalmaival költészettel enyhíti...” De a népköltészeti termékek mellett és azon túl a nép teljes életének, gondolkodásának, világnézetének is mesterei bűvárlója lett, s olyan gyűjtő, akinek szintén *Arany János* fogalmazta meg a feladatát: „A jó gyűjtő mindenek felett egy tökéletes mesemondó képességével legyen felruházva. A nép közt, ennek fonóházaiban, pásztortüzénél forogván, úgy szólva ott nevedkedvén fel, bírja ennek nemcsak nyelvét, egyes kitételeit, hanem egész eszejárását, képzelődése, modora az elbeszélésben ki nem törölt betűkkel vésvé álljon emlékezetében... Olyan legyen ő, ki, ha ama körben marad, szüneteltetve volt a vidék legügyesebb mesemondója gyanánt szerepelni. Eleven képzelet bírja felfogni, hű emlékezése megtartani a legcsekélyebbnek látszó vonásokat, s midőn évek múltával gyűjtéshez fog, ne új és szokatlan benyomásokat kelljen fölszedni, csupán a régieket frissíteni föl... E rátermettség s gyakorlati ügyesség nélkül a leg tudósabb mesefilozóf is csak félmunkát tesz s gyűjteménye hiányosan tükrözi vissza a nép szellemét.”

1936-ban jelent meg második kötete: a *Bábelelte babona*. Ebben a kötetében is egész munkát végzett: a népi hiedelemvilág bűvárlásának izgalmasan érdekes dokumentumait tette közkinccsé. *Ortutay Gyula* szerint „Luby Margitnak az új kis könyvecskéje is hasznos és figyelmeztető olvasmány a néprajzi kutató számára..., jó és értékes anyagot gyűjtött össze népünk hiedelemvilágának s alkotóképességének háttérterületein. Külön kiemeljük az értékes kocsis-babonákat; ilyeneket még kevés kutatónk jegyzett le. Érdemes volna a lóra vonatkozó hiedelmeket is összegyűjteni, ilyen hiedelemanyagot publikációkból alig ismerünk... Ez az érdekes és gazdag hiedelemvilág színprotestáns vidékről való. Nem igaz tehát, hogy református parasztságunknak nem lennének ilyen babonái, mint egyesek állítják. Hálásak lehetünk tehát Luby Margitnak, hogy szorgos munkájával ismét oly értékes anyagot nyújtott a magyar néprajzi kutatásnak, s munkájával serkenti mind gyűjtőinket, mind pedig azokat, akik a magyar paraszti kultúra alkati problémáin töprengenek.”

Ezek után kezdett hozzá Luby Margit a pásztorélet szokásrendjének a Szabolcs és Szatmár megyében élő képviselőitől való összegyűjtéséhez. Szinte alig van az azóta egygyévált megyének olyan települése, ahol meg ne fordult volna, de különösen azokat az adatokat dolgozta fel új monográfiájában, amelyek Cégénydányád, Csegöld, Fehérgyarmat, Kisar, Kemece, Kállósején, Mátészalka, Nagyar, Nyirmeggyes, Nyírkarász, Nyírpazony, Nagygéc, Szatmárcseke, Tisztaberek, Tivadar helységekben élő öreg pásztoremberek emlékezetében élt. De összehasonlította ezeket a vallomásokot a hortobágyi, balmazújvárosi, bugaci pásztorok emlékeivel is. Ezekből a gyűjtésekből formálódott a Magyarország Felfedezése sorozatban 1943-ban megjelent kötetének anyaga. A *Fogyó legelőkön* szinte utolsó kötete ennek a nagyhírű, fontos sorozatnak.

A kötet jelentőségét kiemelő elemzésre a második világháború történelmet formáló időszaka már alig-alig adott lehetőséget. Az elismerés azonban így sem hiányzott. Például: „könyvének tudományos értékét nagyban emeli az, hogy mindenütt

megszóllaltatja magukat a pásztorokat is, akik így saját maguk mondják el a régi pásztorság hagyományait, szokásait, babonáit. Ezek a megnyilatkozások őszinték és közvetlenek, ami azt mutatja, hogy Luby Margit nemcsak ismeri a pásztorvilágot, a pásztorlélek különös sajátosságait, hanem érti is a nyelvüket, azaz tud velük bántani. Ez pedig a jó néprajztudós számára ezen a területen különösen fontos adottság...” „Luby Margit könyve az új magyar néprajztudomány maradandó értéke...” „Külön ki kell emelni pompás nyelvét, amely a tudományos értékeken kívül élvezetes olvasmánnyá is teszi könyvét.”

Elmondhatjuk tehát Luby Margitról azt, amit kedves, mindennapi tanítómestere, Montaigne mond magáról: „Mások alakítják az embert, én elbeszélem.”

Elbeszéli az embert, annak életét, s azokét, akiket a legkevésbé ismerünk. A nép életének, tudásának, bölcsességének, szakismeretének hiteles lejegyzése pótolhatatlan tudományos értéket jelent tudományos kutatásainkban. A népszokással, népi hiedelemvilággal vagy nényelvvel foglalkozó szakmunkák és tanulmányok mindig forrásként idézik Luby Margit feljegyzéseit, így tehát munkássága szerves részévé válik a jövődönnek is, beleépül a legújabb tudományos eredményekkel fejlődésünkbe. Jelen van névvel vagy névtelenül a tanulmányokban, éppen úgy, mint legfiatalabb nemzedékünk olvasmányjaiban (pl. *Lányok évkönyve*, 1963).

Újabb tudományos közlései közül csak cím szerint említünk néhányat: *Adatok nényelvünk és a XVI—XVII. század magyar nyelve kapcsolatához* Ethnográfia 56:66—70; *A kerülőélet gondjai* u. o. 58:105—109; *A kézi gyapjúkalap készítése* 62: 113—144, 410—425, 63:127—138; *A kalapos mesterség szókinccse* Magyar Nyelvőr 73: 363—370; *Petőfi nyomában* Szabolcs-Szatmári Szemle 1956:67—69; „*Timber Hauling*” *A Carnival Custom of Western Hungary*, *The New Hungarian Quarterly* (Budapest) 1962. No. 5:151—159, stb.

Mint a Népművészeti Intézet megbízott gyűjtője, bejárta a Dunántúl és a Jászság területét, s felbecsülhetetlen anyagot mentett meg a feledéstől. 1947-ben részt vett a centenáris gyűjtésben: ez a munkája is igen nagy értékű. A közösség számára végzett gyűjtésein kívül saját, régebbi kutatásait is elmélyítette az utóbbi húsz esztendőben. A nép rendtartás-gyökereinek kutatása érdekében áttanulmányozta a levéltári emlékeket, s a gyökereket keresve eljutott az erdélyi fejedelmi udvar rendtartásához, melynek feldolgozását most végzi. De kutatta Szabolcs-Szatmár megye történeti népmondáit is: ezekből jelentős gyűjteménye van. Feljegyzett egy sereg adomát a régi szatmári életből, s határtalan lelkesedéssel mélyedt el a magyar történeti néprajz anyagának gyűjtésében és a szólásmondások kutatásában. Fialatos hévvel keres, kutat, kérdezősködik ma is, s fáradhatatlanul dolgozva gyűlnek kézíratos munkáinak kötetei. Ez az anyag közkinccsé fog válni, mert a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtára őrzi, ott megtekinthető, tanulmányozható.

Magányosan, de egy pillanatra sem szünő lelkesedéssel dolgozik, mert hivatásának érzi a Kölcsey által megfogalmazott „nemzeti hagyományok” ápolását és az utáunk következő nemzedékre való átszármaztatását.

Nagy Sándor: Kendős asszony.